

«Музика в діалозі із сучасністю: освітні, мистецтвознавчі, культурологічні студії» / *Materials of the International scientific-practical conference «Music in dialogue with the modernity: studios of educational, art history, culturological»*. Київ: КНУКіМ, 2022. С.120–122.

4. Тормахова А. М. До проблеми взаємодії мистецтва та політики в контексті сучасної культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури й мистецтв: наук. журнал*, 2022. № 2. С. 64–68.

5. Тормахова А.М. Мистецькі практики під час війни: український вимір. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, 2022. Випуск 41. С. 70–75.

Сапак Н.В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну ВП «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», м. Миколаїв, Україна

АРХІТЕКТУРА МИКОЛАЄВА КІНЦЯ ХVІІІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ В КОНТЕКСТІ ГОЛОВНИХ ХУДОЖНІХ СТИЛІВ

Архітектурний вигляд Миколаєва почав формуватися з часу заснування міста. В його планувальній схемі та головних спорудах багато спільного з містами Півдня України, які також було засновано в останні десятиліття 18 ст. В архітектурі південних міст віддзеркалились характерні риси що панували в містобудуванні доби класицизму, зокрема: регулярне планування, чітка геометрична побудова кварталів, використання класичної ордерної системи.

В плануванні та розбудові Миколаєва активну участь брали військовий інженер І.Князєв, архітектори В.Ванрезант, П.Неєлов, Ф.Вунш. Існує припущення, що керівництво або консультування здійснював відомий архітектор І.Старов. Завдяки ним в місті вже в перші десятиліття сформувався громадський центр, з'явилися споруди на головній площі та прилеглих вулицях. В перших планах було виділено чотири широких проспекти. Це поздовжні паралельні вулиці Херсонська, Рибна, Погранична та, перетинаючи місто, Садова, яка стала межею адміністративної частини та слобідки.

Головна частина міста від вулиць Адміральської до Херсонської та від Садової до Артилерійської забудовується громадськими та житловими будинками. Особливого значення набуває вулиця Адміральська. Вона стає парадно-адміністративною з головною Магістратською (Соборною) площею. На площі з'являються Адміралтейський собор, будівлі міського магістрату і управи, контори над портом. Нажаль ці споруди не збереглися.

Мета дослідження полягає у визначенні характерних ознак великих стилів кінця ХVІІІ - початку ХХ ст. на підставі існуючих споруд міста, що складають обличчя сучасного Миколаєва.

Показовою будівлею стилю класицизм є будинок Головного командира Чорноморського флоту та його штабу (1793-1796). Будівля створена за проектом архітектора П. Неєлова. До його добудови долучались Ф.Вунш та К.Акройд. Протягом 1794-1900 років дім служив канцелярією та помешканням для головних командирів Чорноморського флоту й портів та військових губернаторів Миколаєва і Севастополя. Він представляє тип будинку садиби, що має відстань від червоної вуличної смуги. Спочатку це був витягнутий прямокутник з центральним портиком та двома чотирьохколонними портиками іонічного ордеру з пандусами з боку двору. На початку наступного століття з обох боків до нього прибудовуються ризаліти з шести колонними портиками. Таким чином з'явився курдонер (парадний напіввідкритий двір) в бік вулиці. Надалі над парадним входом зводиться бельведер з куполом і балюстрадою. Будинок набуває більшої парадності.

Вулиця Адміральська починається з комплексу будівель Зимового зібрання Морського відомства (1820-і рр.). Комплекс є яскравим зразком розвиненого класицизму з його тяжінням до ансамблевого рішення, композиційної простоти і величчю, домінуючої ролі ордеру. Центральна його споруда своїм фасадом дивиться в перспективу вулиці, а шестиколонний портик тосканського ордеру на невисокому стилобаті зі сходами добре сприймається на далекій відстані. Дещо оживлює сувору стриманість фасаду позбавленого декору арочні пройми вікон та дверей першого поверху. Фасади двох окремо розташованих флігелів оживляють венеціанські вікна.

В 1820-х рр. з заходу на відстані від центру на найвищому пагорбі Спаському кургані за проектом архітектора Ф.Вунша була побудована обсерваторія. Будівля є однією з найстаріших в східній Європі. Зовнішній вигляд її відповідає панівному стилю і нагадує тогочасні громадські споруди. Центральна частина компактної кам'яної споруди оформлена шестиколонним портиком дорійського ордеру. Замість традиційного фронтона над антаблементом невисокий аттик. Ротонда полегшена великими арочними вікнами. Доповнюють зовнішній вигляд криволінійні пандуси що розташовані на невеличкій відстані і ведуть до головному входу. В інтер'єрі центральної квадратної зали під ротондою конструктивну і декоративну роль виконують стрункі колони, розташовані по колу.

В ансамблі обсерваторії значну роль відігравала огорожа. Так полотна брами та частини огорожі склали візерунчасті чавунні ґрати строгого класичного малюнку, які гармонійно узгоджувались з будівлею обсерваторії.

З житловою архітектурою можна познайомитись на прикладі будинку секунд-майора Де Рибаса, що знаходиться на вул. Наваринської 3. Його зовнішній вигляд відповідає тогочасним класицистичним канонам і дещо повторює вже відомий архітектурний прийом. В центрі одноповерхової будівлі чотирьохколонний портик тосканського ордеру гармонійно поєднано з гладкими без декору стінами.

Значне місце в формуванні міста посідала культова архітектура. До сьогодення збереглася церква Різдва Богородиці (раніше Старокупецька Різдва Пресвятої Богородиці церква) на куті Потьомкінської і Лягіна (Рождественської). У 1828 р. до нею прибудовано два бокові вівтарі і вона стала міським єпархіальним собором.

Споруда перенесла руйнацію, за радянських часів використовувалась як будинок офіцерів. Її відновили в тому вигляді, якій вона мала на початку ХХ ст. з характерними ознаками класицизму: проробка фасадів пілястрами и портики. Велика хрестово-купольна споруди має на середохресті високий барабан з куполом. З західного фасаду домінує трьохярусна дзвіниця з витонченим завершенням у вигляді ліхтарика.

Головним виробничим центром в той час була суднобудівна верф, з якої фактично починалося місто. Наприкінці 1830-х – початку 1840-х років за проектом архітектора К.Акройда виросла кам'яна стіна з двома проїздами. Залишився один проїзд – матеріальні ворота. Вони представляють призматичний об'єм, в середині якого півциркульна арка. Вона оформлює великий проїзд. З двох боків її кордегардії (приміщення для охорони) прорізані великими прямокутними вікнами, збагаченими наличниками і сандриками. Арка з боків обрамлена колонами дорійського ордеру. Всю композицію об'єднано антаблементом цього ж ордеру. В синтезі з архітектурою виступає й художній метал. В якоїсь мірі він заміняє кам'яний декор.

В другій половині ХІХ ст. на зміну класицизму приходять стиль еклектика. З розвитком капіталізму стиль класицизм з його чіткою настановною програмною перестав задовольняти життєвим потребам. З'являються різні за функціональним призначенням споруди: вокзали, лікарні, навчальні заклади. Для них характерне раціональне планування підпорядковане функціональному призначенню. А в зовнішньому вигляді архітектори, шукаючи обличчя для нової архітектури, звертаються до стильових прийомів минулого.

1892 року за проектом Є.Штукенберга між Адміральською, Никольською та Бульварною (Пушкінською) побудовано Маріїнську жіночу гімназію. Споруда що витримана в формах псевдо ренесансу простягнулась на квартал. Чітке планування фасаду на центральний виступаючий об'єм декорований пілястрами та бічні ризаліти створює величний ритм. Його підтримують ряди арочних вікон двох поверхів. Перед будівлею, яка розташована в глибині кварталу, сквер з фонтаном та пам'ятник героям Вітчизняної війни 1812 року.

За проектами архітектора Є.Штукенберга в 1894 році на перетині Спаській та Рождественській побудована в псевдо ренесансному дусі перша громадська бібліотека. Вона представляє відносно невеликий двоповерховий з бічними одноповерховими флігелями міський особняк, до якого згодом була здійснена прибудова. Фасад має світський характер за рахунок великих подвійних арочних вікон першого поверху та прямокутних – другого. Як й в будівлі Маріїнський гімназії автор акцентує увагу на рельєфній кам'яній кладці з жовтого вапняку, яка виразно підкреслює пілястри, арочні дуги, віконні наличники, елементи антаблементу.

Приватна лікарня доктора М.Кенігсберга (вул. В.Морська) побудована за проектом одеського інженера І.Рейхенберга і представляє двоповерхову будівлю з цегли в неомавританському стилі, досить розвиненому в часи еклектики та модерну. Ознаки стилю яскраво позначилися на фасаді, стіни якого викладено з червоної різних відтінків цегли (поліхромія). Світло-сірі проїми арочних одинарних та

подвійних вікон мають характерне для цього стилю підковоподібне завершення. Вони спираються на голчасті колони, які підкреслюють вертикаль вікон. З боків віконних арок та під вікнами на світлому тлі виділяється рельєфна в'язь орнаменту. Завершується фасад широким карнизом, декорованим смугою поглиблених маленьких арок. Внутрішня планувальна схема підпорядкована функціональному призначенню будівлі.

В другій половині XIX ст. дещо змінюється об'ємно-просторова композиція театрів. Театр К.Монте (за прізвиськом володаря) за проектом інженера Т.Брусницького з'явилась 1881 року на куті Адміральській і Рождественській. Це прямокутна в плані споруда з домінуючим об'ємом сценічної коробки. Екстер'єр та інтер'єри театру витримані в псевдокласичному стилі. Фасад був багато прикрашений декором: ніші, скульптура, рельєфи. В післявоєнний час над головним входом добудовано портик корінфського ордеру, який надав досить дрібному екстер'єру монументальності.

Найбільш активно в цей час йде забудова житловими спорудами. Це особняки та двох-трьох поверхові прибуткові будинки. В перших особливо виявляється смаки замовників та виконавців. Серед будівель привертають увагу будинки купців М.Авраамова та О.Ерліха на Спаській вулиці. Порівняно невеликі одноповерхові вони вражають монументальністю завдяки високому цоколю, великим вікнам, наявністю елементів класичного ордеру та монументальними надбудовами. Їх інтер'єр відповідає укладеній схемі: гостинна, столова, кабінет, індивідуальні та службові кімнати. В будинку М.Авраамова був зимовий сад з виходом до двору. Особливо примітним є будинок О.Ерліха завдяки ротонді-ліхтаріку з фігурою Меркурія покровителя купецтва (копія з роботи Дж. Болонья), що увінчує вхід. Ця архітектурна надбудова з фігурою міфологічного божества була виконана з цинку.

Наприкінці XIX - початку XX століття в архітектурі Миколаєва набуває розвитку стиль модерн. Він плавно витікає з еkleктики й часто взаємодіє з нею. Йде подальша забудова вільних ділянок головних вулиць. Це банки, готелі, торгові та прибуткові будинки, житлові будівлі.

Найбільш яскравими є споруди в яких новий стиль виявився в плануванні. Серед них будівля трамвайної підстанції (1914). В декорі вона ще декілька еkleктична, а в конструкції повністю належить модерну. Будівля відображає корені зміни в плануванні та в сприйнятті об'ємів, в композиції фасадів і демонструє нове відношення до архітектурного простору. Будівля розташована в центрі алеї, між двома дорогами. Розрахунок зроблено на виразності всього об'єму, а не тільки головного фасаду, що відповідає природі ритмічної композиції – антиподу центрально-осевій. Для споруди характерно компактний, асиметричний план, домінантою якого є висока восьмигранна башта що зміщена від центру і завершена складної форми покриттям зі шпилем та флюгером. Споруда має високий цокольний і другий головний прямокутний об'єм завершений двоскатним дахом. Вхід у вигляді шатрової бесідки, по периметру обнесеної колонами з'єднаними арочними перемичками. Капітелі колон мають голови левів та листя аканту. Стіни будівлі прорізані вікнами різними за формою і розміром.

В цей час в громадських будівлях спостерігається більше можливостей для експерименту, що можна простежити на прикладі архітектурі банків. Тип такої будівлі склався в окрему схему – двоповерховий об'єм з великими сходами в інтер'єрі і великою операційною залою з балконом по периметру. В залежності від місця розташування композиція будівлі допускала наявність різних об'ємів. Так, Санкт-Петербурзький комерційний банк (ріг вулиць Велика Морська та Фалєївська має декілька об'ємів. Домінантою тут є циліндричний об'єм входу, що розташовано в кутовій частині на перетині кварталів. Він переходить в башту що здіймається над операційною залою. Великі вікна операційної зали сусідствують з традиційними вікнами. Цокольна частина фасаду імітує кам'яну кладку. Стіни другого поверху декоровані пілястрами, масками, гербами, рослинними елементами. Привертають увагу рельєфи у вигляді змії з символом держави, зображення ваг богині Феміди, грифони, гірлянди, маски левів. Архітектор бажав створити вражаючий образ за рахунок комбінації великих архітектурних об'ємів.

Ознаки модерну в більшості будинків виявились в декорі. Як правило, тут присутні рослинні мотиви в камені і металевих козирках над входом. Модерн став останнім великим стилем, який завершив розвиток архітектури доби капіталізму.

Висновки. Архітектура Миколаєва розвивалась в загальному національному руслі. В його плануванні й будівлях різного функціонального призначення віддзеркалились характерні ознаки пануючих тогочасних стилів.

Список використаних джерел:

1. Крючков Ю.С. Архитектура старого Николаева / Ю.С. Крючков. — Николаев : Возможности Киммерии, 2008.
2. Кухар-Онишко Н.О. Архітектура Миколаєва (кінець XVIII — початок ХХ століть) / Н.О.Кухар-Онишко.— Миколаїв, 2001.
3. Сапак Н.В. Деякі аспекти розвитку художнього металу XIX — початку ХХ століття на прикладі архітектури міста Миколаєва / Н.В. Сапак // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Збірник наук. праць. — Харків : ХДАДМ, 2011. — № 4.— С. 144—147.
4. Тимофійко В.І. Брами, огорожі південних міст / В.І.Тимофійко. — Київ, 1994.